

Carles Barrull i Àngels Mach (eds.)

LES SIMBOLOGIES I ELS RITUALS AL VOLTANT DEL FOC

IV Simposi
de Focs Festius de la Mediterrània

Marc Ballesté Escorihuela
Sofia Isus Barado

Salvaguardant les Festes del foc dels solsticis als Pirineus: estat de la qüestió i proposta didàctica

Les Festes del foc del solstici d'estiu als Pirineus van ser reconegudes per la Unesco el desembre de 2015, tot inscrivint-les a la Llista representativa del patrimoni cultural immaterial de la humanitat.¹ Des d'aleshores, un dels interessos de les institucions i del món acadèmic del territori, però sobretot de la comunitat fallaire ha estat la salvaguarda de la tradició; un fet que ha generat, com en tots els processos de salvaguarda, el plantejament de preguntes nombroses i variades.

Per exemple, què cal salvaguardar? La Unesco, en paraules de la seva expresidenta Irina Bokova, entén per salvaguarda «mantenir viva (una expressió), conservant el seu valor i la seva funció» (Unesco, 2010: VI). No obstant això, «Què cal salvaguardar?», preguntava un fallaire a la X Trobada Fallaire Internacional, celebrada el setembre de 2019 a la Pobla de Segur. Plantejava obertament aquest dubte en un moment en què es proposava crear una coordinadora per a les festes del foc als Pirineus. En el seu cas, un fallaire de la part aragonesa, on des de fa anys celebren la festa amb els de sempre, potser amb algun turista, no percebia cap problema aparent.

De manera similar, en un seminari dut a terme a Lleida també el setembre del 2019,² una experta en patrimoni immaterial que havia estat treballant a Llatinoamèrica, es mostrava sorpresa del fet que es plantegés el terme salvaguarda per a una festa com les falles, reconeguda, present a més de seixanta pobles i a la qual els joves hi participen de manera activa.

Universitat de Lleida.

¹ UNESCO. *Conozca el contenido de las listas del PCI y el Registro de Buenas Prácticas de Salvaguardia*. <<https://ich.unesco.org/es/listas>>. Recuperat el 18 de setembre de 2019.

² I Jornada Científica Càtedra Pirineus: Salvaguarda del Patrimoni Immateral dels Pirineus: Falles, Haros, Halhas i Brandons; realitzada el 13 de setembre del 2019 a la Universitat de Lleida.

Un tercer comentari en la mateixa òrbita va sorgir de part d'un altre fallaire a l'esmentada trobada de la Pobra. Concretament, va enunciar que «les falles cremen però els fallaires som incombustibles» i ho va fer pensant en aquest cas amb les relacions entre fallaires i institucions. Els ajuntaments, els consells comarcals i els governs canvien però els fallaires sempre hi són.

Unes línies més avall, quan s'exposi la realitat fallaire d'aquests darrers anys, cadascú podrà extreure conclusions de si calen accions de salvaguarda i què cal salvaguardar, com deia el fallaire. En tot cas, aquesta salvaguarda com s'hauria de fer? Estem condicionats per alguns elements?

Salvaguardem pensant en el demà, en el que pot passar? Entenem que seria allò oportú. I ens podem fixar, per exemple, en situacions que ja es produeixen en el marc de la comunitat fallaire, en les conseqüències que ha tingut el reconeixement Unesco en alguns pobles i en si podrien estendre's a altres localitats.

Ens podríem plantejar també com actuar. Si buscant la permanència, fugint del canvi o proposant modificacions, una evolució. I qui decideix què cal salvaguardar? Les institucions? Els experts? Els portadors? Ha de ser una decisió conjunta? Han de ser els fallaires com a protagonistes de la festa i de la seva força identitària. En aquest sentit, la política cultural del nostre entorn i també la Unesco aposten per no fer cap acció sense el vistiplau o fins i tot la iniciativa dels portadors.³

Però disposem de mitjans per engegar accions de salvaguarda en cas de ser necessàries? Mitjans econòmics, personals, entre altres. Es pot iniciar un projecte sense el suport de les institucions? I la política? Influeix o hauria d'influir en les decisions que tenen a veure amb la gestió d'una festa? Una festa popular pot tenir un vincle amb cert tema polític? El debat existeix en la comunitat fallaire.

I els estudiosos, antropòlegs, sociòlegs, experts en gestió o divulgació influeixen en el patrimoni? En la festa? El desenvolupament d'una recerca, d'un projecte educatiu, influeixen? Es podria dir que li atorga prestigi, li dona valor, encara que sigui en una esfera diferent a la dels portadors (Muñoz, 2008: 522). Però pot ser que la versió d'aquests externs generi una interpretació massa fixa, que perpetua i s'imposa?

I cal recórrer al camp legal? Hem de fer-ho per prevenir que s'exploti la imatge de la festa per motius econòmics o simbòlics? S'hauria de registrar, el terme *falles*, com alguns fallaires han proposat? Ja no és possible, perquè l'Ajuntament de València ja ho ha fet per a la festa de Sant Josep. Per la seva part, el febrer del 2016 l'Ajuntament del Pont de Suert van inscriure l'expressió *foc al faro* a l'Oficina Espanyola de Patents i Marques; segons el consistori per prevenir-ne un ús inadequat. La cedeixen de manera gratuïta, però ells en són els propietaris. La Patum de Berga també ho ha fet. Els castellers, a més a més, han recorregut a la propietat intel·lectual per abordar els drets televisius de la tradició. És aquesta una bona solució preventiva? Sona contrari, però, al caràcter públic propi d'una festa popular i als conceptes de transmissió i recreació que si li atorguen. Cendra, Folch i Orós (2017) ja van apuntar que els marcs normatius actuals estan encara definits per una concepció material del patrimoni i

³ Així s'evidencia a l'Article 15 de la Convenció del 2003 (Unesco, 2010: 11).

la propietat privada. En canvi, del que es parla constantment és de comunitat, de grup o col·lectiu.

I en la gestió de la festa, ens fixem en tot l'entramat sociocultural? O sols en el resultat final? És a dir, pensem massa en els de fora, amb el que esperen veure? Actualment, hi ha una veneració pel fet cultural rural, perquè té un component exòtic. Estem, però, lligats a les expectatives del públic? Al guió que volen veure, que sigui ancestral i originari. S'han de classificar com a festes d'interès turístic? I, si ho fem, les reduïm llavors a una funció d'oci?

És cert que tenir en compte el perfil del públic assistent podria ajudar en la gestió. Però, per exemple, és bo canviar les dates de falles per assegurar l'afluència de turistes? Repartir els caps de setmana de juliol? Potser sí, potser ajuda a la tradició.

I el relat mediàtic? El que aquest públic veu als mitjans de comunicació afecta en el desenvolupament de la festa? Que surtin les falles a TV3, al *Catalunya Experience* o *El Foraster* condiciona el públic? Un públic que, com és sabut, cada cop més busca un turisme d'experiències (Rifkin, 2004). Ja s'ha donat el cas de persones que han trucat a un hotel del Pallars per reservar allotjament i una falla. De fet, a alguns pobles es venen falles als turistes, perquè aquests hi puguin participar.

Val a dir també que els fallaires, de diverses o moltes localitats ja han sabut trobar un equilibri, com mostrar la seva festa, decidint què volen ensenyar i allò que es reserven per a ells, el que no volen que sigui públic, per als que podríem denominar consumidors del fenomen cultural.

Estat de la qüestió

A fi d'extreure conclusions sobre la salvaguarda de la festa, s'exposa a continuació una radiografia del moment actual i d'allò dut a terme durant els darrers quatre anys. És fruit del treball realitzat des de la Càtedra Educació i Patrimoni Immaterial dels Pirineus de la Universitat de Lleida en el marc de diversos projectes i mitjançant nombroses reunions, treball de camp i entrevistes telefòniques. L'anàlisi es desenvolupa per estats perquè aquesta divisió explica certes diferències.

Context de la festa

En el cas d'Andorra, la candidatura Unesco comptava amb les principals localitats de les tres parròquies del sud del país: Andorra la Vella, Sant Julià de Lòria i Escaldes-Engordany. Encamp també celebrava la festa però no va ser incorporada a la llista. Més recentment, Ordino l'ha recuperat integrant-se d'aquesta manera al calendari fallaire andorrà. Des de les institucions governamentals, les falles de Sant Joan d'Andorra la Vella van ser inventariades el 2010 com a festa d'interès cultural andorrà.

La seva recuperació es va dur a terme a finals dels anys vuitanta del segle xx i avui dia és una tradició valorada i arrelada. És també viva i des del primer mo-

ment canviant d'acord amb les circumstàncies socials. Les dones, per exemple, disposen del mateix paper que els homes, i els nens hi participen activament.

La seguretat també ha fet variar en certa mesura la festa. S'ha substituït l'escorça de beç (bedoll) per una pasta de paper de pi que desenvolupa el mateix efecte però sense desprendre residus inflamables. Amb tot, cada any algunes falles es confeccionen amb beç per commemorar la forma tradicional. Certes veus reclamen tornar a aquesta manera original.

Quant al vessant aragonès, aranès i català, el reconeixement per part de la Unesco inclou 26 pobles: 15 localitats de Catalunya (Alins, Bagà, Barruera, Boí, Casós, Durro, Erill la Vall, Isil, Llesp, la Pobla de Segur, el Pont de Suert, Sant Julià de Cerdanyola, Senet, Tahull i Vilaller), 9 d'Aragó (Aneto, Bonansa, Castanesa, Laspaúles, Montanuy, Sahún, San Juan de Plan, Suils i Villarrué) i 2 de l'Aran (Arties i Les). En tots els casos les administracions pertinents han inventariat la festa, algunes aprofitant la confecció del dossier de candidatura. En el cas de Catalunya, a més a més, les falles dels pobles d'Isil, Bagà i Sant Julià de Cerdanyola estan catalogades com a Festa Patrimonial d'Interès Nacional per la seva antiguitat i constància.

A banda d'aquestes 26 poblacions, vuit d'addicionals (Alós d'Isil, Espot, Ginast, Gotarta, la Guingueta d'Àneu, Noales, Sort i València d'Àneu) han recuperat o incorporat la festa en el seu calendari anual. Aquesta recuperació o introducció de la festa a pobles dels Pirineus ha generat certs debats interessants. Alguns ho han fet de manera independent i d'altres han buscat el consell o apadrinament d'altres localitats. El vincle amb certs motius polítics ha generat alguna problemàtica en el marc de la comunitat pallesega, que sembla difícil de solucionar ara com ara. S'han creat també falles a fora dels Pirineus, a la localitat de Tàrrega, les quals s'han anomenat *Falles de secà*, tot fent tallers de construcció de falles i «baixada» de falles pels carrers de la vila.

Es tracta, per tant, d'una tradició viva que els mateixos portadors valoren i cuiden amb especial interès de manera intergeneracional. En alguns pobles és la festa més esperada de tot l'any, la gran nit que reuneix a tothom, també als qui viuen o treballen fora.

El reconeixement de la Unesco ha ajudat en el coneixement entre pobles llaires, alguns dels quals totalment aliens a les realitats properes. Ha comportat, a més a més, una valorització i admiració per part dels que viuen més enllà dels Pirineus. En època de falles el turisme ha augmentat a totes les valls. De fet, alguns pobles acullen un mínim de deu vegades la seva població habitual.

Aquesta aflluència massiva evidencia que la festa de les falles canvia i planteja nous reptes per gestionar. La seguretat n'és un exemple. En nombrosos casos els ajuntaments ja sol·liciten serveis d'emergències o presència policial. Alguns pobles igualment han limitat el nombre de falles per baixada.

Altres reptes han sorgit al Berguedà on hi ha una manca de la matèria primera, és a dir, d'herba faiera. Se'n desconeix el motiu principal, però tot apunta a la recollida massiva i quan la planta encara és massa verda. Abans els avis sabien on creixia, ara alguns faiares s'han de desplaçar, fins i tot a comarques veïnes. Per tal de remeiar-ho s'han fet plantacions amb la col·laboració del Parc Natural del Cadí-Moixeró per analitzar el seu creixement i, avui en dia, ja es dis-

posa de collites que han prosperat. Alhora algunes veus locals assenyalen que s'hauria de regular la recollida o dur a terme certes recomanacions públiques.

En canvi, a l'Alta Ribagorça o la Vall de Benasc es disposa d'una massa forestal cada cop més abundant que facilita la preparació de la festa.

Un darrer element que demostra el canvi, l'evolució i l'adaptació de la festa és la incorporació de la dona en totes les baixades o corregudes de falles. L'últim poble en obrir la participació fou la Pobla de Segur, que tenia el condicionant de lluir els vestits tradicionals, molt delimitats en la figura masculina i femenina. Actualment els fallaires i les pubilles tenen llibertat per assumir el rol que desitgin. En aquest sentit, a l'Aragó la figura dels majordoms (tradicionalment els encarregats d'organitzar la festa) no necessàriament ha d'estar representat per un home.

A Occitània la situació és certament diferent. El dossier per al reconeixement Unesco inclou una llista extensa de pobles, la més llarga dels tres estats. De totes maneres no està actualitzada ni és sinònim d'un estat òptim de la tradició. Del Département Hautes-Pyrénées hi consten 25 localitats (Anla, Antichan, Aveux, Bertren, Bramevaque, Cazarilh, Créchets, Esbareich, Ferrère, Gaudent, Gembrie, Ilheu, Izaourt, Loures-Barousse, Mauléon-Barousse, Ourde, Sacoué, Saint-Marie, Saléchan, Samuran, Sarp, Siradan, Sost, Thèbe i Troubat) i del Département Haute Garonne 9 localitats (Bagnères-de-Luchon, Juzet-de-Luchon, Mayrègne, Montauban-de-Luchon, Moustajon, Oô, Saint-Aventin, Saint-Mamet i Salles-et-Pratviel). D'aquest darrer mancaria afegir-hi 21 pobles addicionals (Antichan-de-Fontignes, Arlos, Barbazan, Fos, Fronsac, Gourdan-Polignan, Girosp et Gouillou, Guran, Huos, Juzet-d'Izaut, Labarthe-Rivière, Labroquère, Luscan, Lourde, Malvezie, Saint-Bertrand-de-Comminges, Saint Martory, Saint Tritous, Saunt-Pé-d'Ardet, Seilhan i Valcabrère) que per motius organitzatius no varen ser inclosos a la candidatura.

La festa es desenvolupa, doncs, en una part important del territori, de la regió sud d'Occitània. Tot i això no gaudeix d'una valorització destacable; representa una tradició més del calendari festiu. Hi ha qui la qualifica de «moribunda». Actualment es crema el *brandon* o *eth har* però la «falla de mà» o *halba* sols la fan girar en alguns pobles i sempre els infants, tal com succeï a Catalunya i l'Aragó en moments difícils, com la Guerra Civil o el franquisme, de poc arrelament o previs a la pèrdua de la festa. En els darrers anys alguns pobles han tingut l'interès per recuperar aquest tipus de falla petita i van aprendre a confeccionar-la gràcies a les viles veïnes on no s'havia perdut.

Sembla que el reconeixement internacional no ha aportat l'embranchida ocorreguda a Espanya i Andorra. El punt de partida, però, era diferent perquè no es disposava d'un associacionisme que la mantingués viva, tal com passava en nombrosos pobles de l'altra part dels Pirineus.

A causa del despoblament, la festa s'ha perdut recentment a alguns pobles que figuren a la llista Unesco, com Aveux, Bramevaque, Gaudent, Samuran o Thèbe. En altres llocs han sorgit noves tipologies de falles, similars per exemple a les fogueres de Sant Joan o la crema de «construccions».

Quant a l'obertura de la festa, en algunes valls com la de Luchon s'ha promocionat i explotat turísticament. En d'altres, en canvi, vol restar tancada als vilatans. Els pobles veïns de Bertren i Ilheu en són dos exemples.

Mesures de salvaguarda desenvolupades

El dia 3 de desembre de 2015, tot coincidint amb el reconeixement Unesco, es va dur a terme la VII Trobada de Fallaires dels Pirineus a Andorra la Vella. En aquest context es va signar la *Declaració d'Andorra la Vella de les comunitats fallaires dels Pirineus*, en la qual s'assumia el compromís de treballar conjuntament per a la salvaguarda, tot consolidant les estructures internes i implicant les institucions, entre altres elements.

Anteriorment, en el text de la candidatura s'havien pres igualment certs compromisos pel que fa al manteniment de la festa, com ara recolzar la recerca i la difusió dels seus resultats, protegir els espais i les rutes fallaires a escala urbanística, facilitar recursos a les associacions i comissions de festes, així com gestionar l'afluència de visitants (Andorra, Espanya i França, 2015: 11-13).

En consonància amb aquests dos documents i els seus compromisos, durant aquests quatre anys s'han desenvolupat nombroses mesures de salvaguarda, detallades a continuació.

Els fallaires d'Andorra la Vella ja comptaven amb una associació des d'abans de la candidatura. Es van constituir el 2012 amb l'objectiu d'ensenyar, divulgar i preservar la seva festa. Actualment es disposa d'una xarxa fallaire que inclou els fallaires de les cinc parròquies on es celebra la tradició i es compta també amb la Taula Nacional de fallaires de les Valls d'Andorra en què es treballa conjuntament amb les institucions del país.

Quant a recerca etnològica, cal destacar el llibre escrit per Albert Roig, el qual recull els trenta anys de recuperació de la festa d'Andorra la Vella. Com s'ha citat anteriorment, des del Govern d'Andorra s'ha inventariat la festa i s'ha treballat mitjançant l'Arxiu Nacional per al seu coneixement. Juntament amb les Escoles Unesco i els mateixos fallaires es duen a terme tallers de construcció de falles i xerrades pels centres de primera i segona ensenyança. Recentment han inaugurat també una exposició itinerant.

Amb el suport de les institucions es publiquen igualment fulletons divulgatius en què s'explica la tradició i el seu recorregut. El Govern d'Andorra concretament va ser qui va liderar la candidatura multiestats i qui la va presentar a la Unesco el 2015.

En l'àmbit comunal, el col·lectiu andorrà ha estat molt actiu pel que fa a salvaguarda. Han incorporat nous elements com la recerca de l'anella, que serveix per determinar el fallaire major, i han implicat de manera activa els infants. D'altra banda, els fallaires són partícips de les trobades internacionals. De fet, les han organitzat en més d'una ocasió.

En el cas de l'Aragó, l'Aran i Catalunya, la festa de les falles, com moltes altres tradicions, ha comptat des d'abans de la candidatura, i molt especialment en el cas català, d'associacions que han vetllat pel seu funcionament. Són nombrosos els pobles que disposen d'aquestes organitzacions sense ànim de lucre formades pels mateixos portadors de la tradició. Alins, Alós, Arties, Bagà i Sant Julià de Cerdanyola, Isil, la Pobla de Segur o València d'Àneu en són un exemple. En altres pobles, la festa es manté viva mercès a la implicació municipal o bé a famílies de la localitat. La candidatura Unesco, una

mesura de salvaguarda en si mateixa, va servir per connectar aquestes associacions o comissions de festes.

Pel que fa a recerca, tot coincidint amb la valorització mundial del patrimoni immaterial, s'han dut a terme diverses investigacions en els darrers anys. Totes elles han generat llibres sobre falles: el Xavier Pedrals, n'ha publicat dos (2007 i 2017) relatius a la Fia-faia del Berguedà; l'Oriol Riart i el Sebastià Jordà (2016) han escrit sobre les falles de l'Alta Ribagorça i el Pallars Sobirà; i el Sergi Ricart i el Xavier Farré sobre la festa en general (2012). A més a més, actualment es du a terme una tesi doctoral monogràfica sobre falles per part de la investigadora Mirelha Guil de la Universitat de Barcelona.

Per la seva part, els governs de l'Aragó, Catalunya i l'Aran han catalogat la festa en els inventaris pertinents. Han desenvolupat, a més a més, iniciatives a favor de la seva salvaguarda. En el cas del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya es va encarregar una exposició itinerant sobre falles que va ser inaugurada arran del reconeixement Unesco. Anualment, mitjançant l'Institut Ramon Muntaner, també han impulsat l'organització del simposi Focs Festius a la Mediterrània, en què les falles sempre hi han estat representades en major o menor mesura.

El 2018 el mateix Departament de Cultura va promoure i finançar, juntament amb les diputacions catalanes, la participació en el 53è Smithsonian Folklife Festival. Celebrat a Washington, les falles van ser-hi representades i donades a conèixer al públic nord-americà.

A la banda aragonesa, la Diputación de Huesca va organitzar una exposició similar a la duta a terme a Catalunya també el 2016 amb motiu de la proclamació de patrimoni de la humanitat.

Les institucions de l'Aran, per la seva banda, han promogut el Centre d'Interpretació Hèstes deth Haro, el qual s'ubicarà a Les i anirà acompanyat de plafons informatius a Arties i Naut Aran. A Pont de Suert, en el marc del Centre de Fauna, es dedicarà un espai a les falles, segons van apuntar les autoritats durant la festa d'aquest 2019.

En àmbit local, a banda de les mesures necessàries per al manteniment de la festa, els ajuntaments i les associacions programen activitats de transmissió i de promoció. Molts d'aquests, al voltant de Sant Joan, planifiquen tallers de construcció de falles o jocs relacionats amb la tradició. Igualment, la citada Trobada Fallaire Internacional es du a terme cada any a un poble diferent i és aquest qui s'ocupa de la seva organització.

Hi ha constància també que en alguns pobles fallaires, en el marc de l'educació formal, els i les mestres han dissenyat i implementat projectes pedagògics relacionats amb la festa de manera anual, bianual o de manera puntual. És el cas de l'escola de Bagà, Sant Julià de Cerdanyola mitjançant el programa «Aparinarem el Patrimoni», l'escola de Sahún, Les i la Pobla de Segur.

Podria considerar-se també una mesura de salvaguarda la creació de la Càtedra Educació i Patrimoni Immaterial dels Pirineus, a la qual s'han desenvolupat activitats d'investigació, pedagògiques, divulgatives i de promoció de la festa de les falles. El camp on s'han dedicat amb més atenció és el de la transmissió del coneixement; en concret, el de l'educació formal, aquella que es realitza a les aules.

Pel que fa al territori occità, Bagnères-de-Luchon fou la localitat més activa durant la preparació de la candidatura Unesco. De fet, en va dur la iniciativa implicant-se en la confecció del dossier i organitzant una Trobada Fallaire Internacional el 2013. Posteriorment han promocionat les falles de la seva vall amb un sentit turístic.

Pel que fa a salvaguarda, però, l'entitat que més s'hi ha implicat és Eth Ostau Comengés, una associació que vetlla pel manteniment de la cultura occitana de Comminges i Barousse. S'han dedicat a la recerca, així com a la transmissió del coneixement. Han publicat articles, editat el llibre *Era Sent Joan* (Ferré i Ménétrier-Marcadal, 2018), confeccionat una exposició, fan nombroses conferències sobre la festa i participen en tallers de confecció d'*halhas*. Són, en definitiva, un actiu important pel que fa a la valorització del patrimoni del foc gascò.

Eth Ostau Comengés ha impulsat també una xarxa fallaire occitana que de moment encara no té persona jurídica, però que agrupa tots els portadors dels diversos pobles de la regió.

Per la seva part, recentment algunes institucions s'han implicat en activitats relacionades amb la festa. La Communauté de Communes Pyrénées Haute-Garonnaises ha recollit i divulgat per primer cop la data de les *halbes* de tots els pobles de la seva àrea. Els representants d'aquesta *communauté* han manifestat el seu compromís a escala política i possible lideratge de la part occitana, amb el vistiplau dels altres actors.

La regió Occitània també s'ha compromès a treballar al voltant de la festa mitjançant el Centre Interrégional de Développement de l'Occitan (CIRDOC). D'altra banda, la Universitè de Pau, amb la Patricia Heinigier-Casteret al capdavant, s'ha estat implicant en la recerca antropològica de la tradició.

En l'àmbit pedagògic, de manera similar als altres estats, al voltant de Sant Joan alguns pobles duen a terme tallers de construcció de falles per a nens. Alguns mestres de la zona fan també alguna excursió per veure com es preparen.

Recapitulant

La festa de les Falles, Haros, Halhas i Brandons té un desplegament important, abraça un mínim de 94 poblacions, 63 presents a la candidatura Unesco i 31 localitats noves, de tres països diferents, cinc regions (Andorra, l'Aragó, Catalunya, Occitània i la Vall d'Aran) i diversos departaments, comarques o parròquies.

Es podria apuntar a dues realitats diferents. Per una part, la d'Andorra, l'Aragó, l'Aran i Catalunya on la festa gaudeix d'un bon arrelament a la comunitat i que, per tant, necessita sobretot una gestió sostenible; i, per una altra, l'occitana que urgeix d'una valorització de la tradició ja sigui per part dels portadors com dels externs.

En ambdós casos, però, es poden delimitar com a reptes comuns: el turisme, la seguretat, l'existència de matèria primera, la gestió de les noves incorporacions al calendari, les relacions entre la comunitat, l'adaptació als nous temps, la despoblació o l'aparició de noves formes de falles.

Proposta didàctica

Una de les accions de salvaguarda desenvolupades per la Càtedra de la Universitat de Lleida se centra en l'educació formal dels infants, és a dir, en l'activitat realitzada en el marc escolar; tot seguint, per tant, les recomanacions de la Unesco i les lleis estatals que busquen promoure aquest tipus d'iniciatives.

Amb el convenciment que l'educació patrimonial és una disciplina essencial per a la salvaguarda i la gestió del patrimoni (Fontal-Martínez, 2017), s'ha dissenyat un projecte didàctic que té com a objectiu principal la incorporació de la festa de les falles, *baros*, *halbes* i *brandons* a les aules de primària per tal d'assolir la seva valorització. Així mateix pretén ésser una eina per als docents que els permeti treballar diverses àrees del currículum amb les falles com a eix temàtic i per als petits fallaires en tant que els facilita l'intercanvi de coneixements entre tota la comunitat.

Aquest projecte té com a element central una maleta estructurada en sis activitats manipulables de caràcter lúdic que abracen tots els àmbits de la festa i que s'emmarquen en una o més àrees de coneixement (medi natural, llengües, medi social, dansa i música).⁴ La maleta es complementa amb una plataforma digital, anomenada *Debat a bat* que funciona com a suport per a la tasca docent i com a espai virtual de les «escoles fallaires».

Les accions relacionades amb el patrimoni cultural immaterial en l'àmbit de l'educació formal acostumen a ser realment escasses (Fontal-Martínez, 2017). No obstant això, abans d'elaborar uns materials relacionats amb les falles, es va fer un estudi de tot allò que es realitzava a escala educativa en l'àmbit territorial de la comunitat. Els resultats van evidenciar una mancança pel que fa a l'educació formal.

Com ha quedat palès a l'epígraf anterior, pocs docents duen a terme una activitat amb un disseny educatiu. Als centres s'hi fan xerrades, exposicions o tallers, però hi manquen programes amb uns objectius, continguts, metodologia, temporització i avaluació ben definits. Són, en general, activitats divulgatives. El concepte de patrimoni és canviant i ha estat modificat en gran manera durant les dues darreres dècades, tot incorporant per exemple, l'especificitat d'immaterial. Aquest canvi, però, no s'ha materialitzat en l'àmbit de l'educació formal. El «nou» patrimoni intangible s'ha explorat principalment en l'educació no formal (Estepa, Wamba i Jiménez, 2005) i informal.

El següent pas va ser el disseny de la maleta i la validació del seu contingut per part de la comunitat fallaire. D'aquesta manera es va fer partícips als portadors de la festa, d'acord amb les recomanacions de la Unesco (Unesco, 2010: 11) i atenent a un dels dubtes plantejats a la introducció d'aquest text. Es va presentar la maleta a tots els territoris, comarques, regions o estats, depenent de la particularitat de cada àrea, i els fallaires van poder conèixer i opinar de cadascuna de les activitats i del seu enfocament.

⁴ A partir del gener del 2020 aquesta maleta s'incorporarà al projecte europeu Prometheus (EFA 309/19), el qual està liderat per la Càtedra i disposa de set socis més: Universitat de Barcelona, Universitat de Perpignan Via Domitia, lo CIRDOC, Govern d'Andorra, Generalitat de Catalunya, Conselh Generau d'Aran i Diputació de Lleida.

Després dels pertinents canvis derivats de la validació del contingut, la maleta ha iniciat la fase de pilotatge. Actualment es troba al Berguedà i durant aquest curs s'anirà validant per diverses escoles dels Pirineus. En aquest moment l'avaluació és pedagògica i els docents i infants són els principals implicats.

Un cop finalitzat el pilotatge es faran rèpliques de la maleta per tots els centres de recursos pedagògics del territori fallaire perquè les escoles puguin fer-ne ús quan elles ho desitgin.

El projecte de la maleta fallaire, en definitiva, és un exemple de la participació activa dels agents educatius en els processos de salvaguarda. Uns agents considerats essencials perquè la seva tasca facilita la cadena que va del coneixement a la transmissió del patrimoni, tot passant per la comprensió, la valorització, la identització, la conservació i el gaudi (Fontal i Martínez, 2016).

Bibliografia

- ANDORRA, ESPANYA I FRANÇA (2015). *Dossier de candidature n° 01073 pour inscription en 2015 sur la Liste représentative du patrimoine culturel immatériel de l'humanité*. Windhoek: Unesco.
- CENDRA, O.; FOLCH, R I ORÓS, S. (2017). «La inapropiabilitat del patrimoni immaterial». *Revista d'Etnologia de Catalunya*, 42, 202-215.
- ESTEPA, WAMBA I JIMÉNEZ (2005). «Fundamentos para una enseñanza y difusión del patrimonio desde una perspectiva integradora de las ciencias sociales y experimentales». *Investigación en la Escuela*, 56, 19-26.
- FERRÉ, J.P.; MÉNÉTRIER-MARCADAL, B. (2018). *Era Sent Joan. Comminges et Barrouse*. Sarp: Eth Ostau Comengés.
- FONTAL, O.; MARTÍNEZ, M. (2016). *Análisis del tratamiento del Patrimonio Cultural en la legislación educativa vigente, tanto nacional como autonómica, dentro de la educación obligatoria*. Madrid: Instituto del Patrimonio Cultural de España / MEC.
- (2017). «Evaluación de programas educativos sobre Patrimonio Cultural Inmaterial». *Estudios pedagógicos*, 43 (4), 69-89.
- IPCE (2013). *Plan Nacional de Educación y Patrimonio*. Madrid: IPCE.
- (2011). *Plan Nacional de Salvaguarda del Patrimonio Cultural Inmaterial*. Madrid: IPCE.
- MUÑOZ, A. (2008). «El patrimonio cultural material y el inmaterial: buenas prácticas para su preservación». *Mediaciones Sociales*, 3 (2), 495-534.
- PEDRALS, X. (2007). *La Fia-faia: ancestral, màgica, única*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- PEDRALS, X.; ESCOBET, M. (2017). *Fia-faia. La festa de falles nadalenca*. Bagà / Sant Julià de Cerdanyola: Farell Editors.
- RIART, O.; JORDÀ, S. (2016). *Les falles del Pirineu. L'Alta Ribagorça i el Pallars Sobirà*. Lleida: Pagès Editors.
- RICART, S.; FARRÉ, X. (2012). *Foc al faro, la festa de les falles al Pirineu*. Taüll: AlpinArt.

- RIFKIN, J. (2004). *La era del acceso. La revolución de la nueva economía*. Barcelona: Paidós.
- ROIG, A. (2018). *Roda el foc. 30 anys de falles a Andorra la Vella*. Andorra / Lleida: Pagès Editors.
- UNESCO (2010). *Textos fundamentales de la Convención para la Salvaguarda del Patrimonio Cultural Inmaterial de 2003*. París: Unesco.

Tradicat amb la Flama del Canigó i els Focs de Sant Joan

La tradició de les fogueres de Sant Joan és una celebració molt antiga, transmesa de generació en generació al llarg de molts segles. Amb aquest costum, els ciutadans de les nostres contrades festejaven la nit més curta de l'any, el solstici d'estiu.

La Flama del Canigó és la festa d'encesa dels Focs de Sant Joan amb el foc del Canigó; un esdeveniment popular arrelat als Països Catalans que té com a símbol preminent el foc.

El foc de la Flama del Canigó sempre està viu i roman encès durant tot l'any al pobeter que hi ha ubicat al Castellet de Perpinyà.

L'escriptor Jacint Verdaguer, en el cant primer del poema *Canigó* ja recull la tradició de fer un aplec festiu en aquesta muntanya per Sant Joan, on les falles enceses són les protagonistes. Vet aquí una estrofa:

Del bosc de Canigó són les fallaires
que dansen, fent coetjar pels aires
ses trenta enceses falles com trenta serps de foc;
en sordana fantàstica voltogen
i de mà en mà vitades espumegen,
de bruïtes i dimonis com estrafent un joc.

El cap de setmana abans de Sant Joan centenars de persones vingudes d'arreu dels Països Catalans i, especialment, de la Catalunya Nord, es troben al refugi de Corralets, a la vall de Cadí, al peu del Canigó. Hi arriben diàbolic a la nit i s'allorgen al refugi o bé acampen amb tendes pels voltants. L'endemà al matí compleixen el primer ritual dels Focs de Sant Joan: pujar al cim del Ca-

En els darrers anys, s'ha produït una eclosió de debats sobre la salvaguarda i els reconeixements de diferents festes de foc a la Mediterrània, molt especialment de les festes del foc del solstici d'estiu als Pirineus com a Patrimoni Immaterial de la Humanitat per la UNESCO. S'hi pretén analitzar les festes de foc i la seva simbologia vinculada a rituals pagans, al calendari festiu cristià i a esdeveniments de la vida quotidiana, així com les darreres recerques, publicacions, persones i institucions que fan possible les diferents festes de foc. Reflexions, investigacions i testimonis d'experts estan recollits en les vint-i-tres ponències i comunicacions presentades al IV Simposi de Focs Festius de la Mediterrània, celebrat a Andorra la Vella, on es van recollir les darreres novetats i debats sobre el present i el futur de la festa.

Edita:

Col·labora:

